

© Мисик І.Г., Денисова М.М.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Франкль В.Э. Страдания от бессмысленности жизни: Актуальная психотерапия: пер. с англ. / В.Э. Франкль. – Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2011. – 105 с.
2. Бердяев Н.А. Основная идея философии Льва Шестова // Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Н.А. Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. – С. 598-602.
3. Свасьян К.А. О конце истории философии // Свасьян К.А. Растождествления / К.А. Свасьян. – М.: Evidentis, 2006. – С. 146-171.
4. Шестов Л. На весах Иова: странствования по душам / Л. Шестов – М.: Издательство АСТ; Харьков: Фолио, 2001. – 463 с.
5. Штейнберг А.З. Лев Шестов// Синтаксис / А.З. Штейнберг. – 1990. – 28. – С. 44-82.
6. Шестов Л. Апофеоз беспочвенности: опыт адогматического мышления// Шестов Л. Философия трагедии / Л. Шестов. – М.: АСТ, Фолио, 2001. – С. 319-378.
7. Достоевский Ф.М. Дневник писателя// Post Scriptum. Сборник. / Ф.М. Достоевский. – М.: Эксмо, 2007. – С. 171-776.
8. Бубер М. Я и Ты// Бубер М. Два образа веры: Пер. с нем. / М. Бубер. – М.: АСТ, 1999. – С. 24-121.
9. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Пер. с нем. / Ф. Ницше. – Х.: Фолио, 1999. – 342 с.
10. Стрельцова Г.Я. Паскаль в России// Русская философия: Энциклопедия / Г.Я. Стрельцова. – М.: Алгоритм, 2007. – С.411-413.
11. Андреев Л.Н. Дневник. 1897-1901 гг. / Л.Н. Андреев. – М.: ИМЛИ РАН, 2009. – 296 с.
12. Чоран Э. Злой демиург// Чоран Э. После конца истории / Э. Чоран. – СПб.: Симпозиум, 2002. – С. 23-136.
13. Чоран Э. Признания и проклятия / Э. Чоран. – СПб.: Symposium, 2004. – 204 с.

Мисик І.Г., д. філос. н., проф., проф. каф. філософії та соціології ДЗ ПНПУ імені К.Д.

Ушинського.

Денисова М.М., магістр ф-ту української філології інституту мов світу ДЗ ПНПУ імені К.Д.

Ушинського.

УДК: 1+82.09+305+141.78

ФІЛОСОФСЬКА СТРАТЕГІЯ ДЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЛІТЕРАТУРНОЮ КРИТИКОЮ

Стаття присвячена проблемі розмежування понять деконструкція та критика. Розглядається сутність деконструкції та її зв'язок із феміністичною критикою і літературою постмодерну.

Ключові слова: деконструкція, критика, фемінізм, гендер.

ФИЛОСОФСКАЯ СТРАТЕГИЯ ДЕКОНСТРУКЦИИ И ЕЕ СВЯЗЬ С ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКОЙ

Статья посвящена проблеме разграничения понятий деконструкция и критика. Рассматривается суть деконструкции, а также ее связь с феминистической критикой и литературой постмодерна.

Ключевые слова: деконструкция, критика, феминизм, гендер.

PHILOSOPHIC STRATEGY OF DECONSTRUCTION AND ITS CONNECTION TO THE LITERARY CRITICIZE

The article is devoted to the problem of distinction of deconstruction and criticism. The core of deconstruction and its connection to the feminist criticism and postmodern literature is considered.

Keywords: deconstruction, criticism, feminism, gender.

Актуальність статті обумовлена широким використанням філософської стратегії деконструкції в контексті літературної критики. Ми ставимо собі за мету дослідити співвідношення понять критики та деконструкції, визначити місце філософського поняття деконструкції у сучасному

літературознавстві, зокрема феміністичній критиці. На основі мети ми виділяємо наступні задачі:

- 1) визначити зміст поняття деконструкція;
- 2) з'ясувати правомірність використання поняття деконструкції у літературній критиці.

Історія літературної критики сягає не одне сторіччя. Вона виникла разом із появою писемних творів як спосіб інтерпретації художнього слова і з самого початку була нероздільно пов'язана з філософською думкою. Поширеним є наступне визначення літературної критики: «Літературна критика – це певний відгук на важливі літературні події доби. Головне її завдання – всебічний аналіз нових явищ літератури та його оцінка з точки зору того етапу розвитку, на якому перебуває суспільство» [1, с. 10]. Синкретичний характер літературної критики виявляється в тому, що вона, як і філософські праці, має на меті вплинути на реципієнта й змусити його замислитися над окресленою проблемою. Крім того, чимало письменників (наприклад, А. Камю, Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар та ін.) поєднували у своїй творчості художньо-естетичні, соціально-політичні та філософські пошуки із критичними розвідками.

Феміністична критика – це досить нове утворення. Вона оформилася в нетрадиційний науковий напрям у західному суспільствознавстві лише наприкінці 60-х років ХХ ст. Студії феміністок інтердисциплінарні у своїй методології (запозичують концепції з різних теоретичних моделей), але підпорядковуються постмодерній філософії, спираючись на ідеї теоретиків постмодернізму й постструктуралізму (Ж. Деріда, Р. Барт, Ю. Крістева, Ж. Делез, М. Фуко) і психоаналітичні теорії (З. Фрейд, Ж. Лакан) [5, с. 15].

В Україні феміністичні і гендерні студії поки що знаходяться на стадії узагальнення й трансляції західного досвіду. Більше того, присутня плутанина таких понять, як фемінізм і гендер, деконструкція і критика. Як слушно зазначає Н. Зборовська, гендерний підхід ілюструє виключно жіноче і чоловіче письмо, а феміністична інтерпретація послуговується ідеологією, «спрямованою на деконструкцію патріархальної системи, реконструкцію традицій» [4, с. 117].

То як саме співвідносяться деконструкція і критика в контексті феміністичних студій?

Термін «деконструкція» був введений у філософський лексикон Ж. Деріда, який зробив спробу пом'якшити при перекладі на французьку мову руйнівний термін філософії М. Гайдегера «деструкція» [13, с. 63]. Згідно визначенню «Словаря культури ХХ века», «деконструкція – це особлива стратегія щодо тексту, що вміщує в собі одночасно і його «деструкцію», і його «реконструкцію». Вихідний пункт деконструкції – це неможливість знаходитися поза текстом. Завдання прочитання текстів полягає в пошуку вбудованих в них протиріч. Як зазначає К. Клінгер, «деконструкція – процес, у ході якого все, що вважається онтологічним і даним від природи, розвінчується як культурний конструкт. Назва має поряд з елементом руйнування, деструкції, також і момент побудови, конструкції. Таким чином вона дозволяє висловити двоїстість, характерну для деконструкції. Поряд із радикальним демонтажем традиційного корпусу понять деконструктивізм одночасно втілює усвідомлене розуміння неможливості обійтись без цих понять» [6].

У західній науковій традиції домінуючим методологічним принципом стала деконструкція гендеру, яку розуміють як аналіз традиційних бінарних опозицій, у яких лівосторонній термін претендує на привілейоване становище, відкидаючи претензії на таке ж положення з боку правостороннього терміна, від якого він залежить. Метою аналізу є «не поміняти місцями цінності бінарної опозиції, а, найімовірніше, порушити чи знищити їхнє протистояння, релятивізувавши відношення між ними» [6]. Як бачимо, таке розуміння деконструкції органічно співвідноситься з задачами феміністичного руху, який прагне до рівності статей і порушення опозиції Суб'єкта та Іншого.

Слід відзначити, що інтерес до проблем статі, літератури з питань фемінізму був притаманний багатьом визначним сучасним письменникам. Ж. Деріда неодноразово порушував питання співвідношення статей, особливо при вивченні текстів Г. Гегеля та Ф. Ніцше. Сам Ж. Деріда, який був французьким філософом, що народився у єврейській родині в Алжирі, завжди вважав себе «іншим» стосовно домінуючої культури [12], а тому феміністична проблематика була йому досить близькою.

Феміністичний дискурс розуміє жіночу суб'єктивність як суперечливу, фрагментарну та децентровану. Для передачі особливого, емоційного погляду на світ чи не найкраще слугує філософська стратегія деконструкції. Вона отримала широке розповсюдження серед багатьох літературних критиків. Особливо плідно деконструкцію використовують у своїй методології дослідники постмодернізму.

Філософську основу постмодернізму багато в чому визначили ідеї постструктуралізму, а саме ідея «деконструкції» як особливої стратегії в подоланні однозначної (логоцентристської) установки на

смысл і раціональність як на те, що міститься в світі й тексті і незалежне від людських зусиль висловити їх. (Згідно Деріда, немає нічого, що не було б текстом. В постмодерністському розумінні все, що можна було б сказати про світ, вже сказано, в кожному тексті неявно присутні культурні тексти минулого й теперішнього у вигляді цитат, міфологем, соціальних кодів тощо, які не можна звести буквально до джерел і впливів, запозичень (інтертекст). Нове – комбінація цитат різного ступеню впізнаваності.) Деріда пропонує звільнити свідомість від суворих схем і приписів, стереотипів, пов'язаних з історичною і культурною традицією, тому що будь-яка спроба встановити точне значення тексту приречена. Мова не передає одне раз і назавжди закріплене за текстом (словом, реченням) значення. Деконструкція ж полягає у виявленні внутрішньої суперечливості тексту, у віднаходженні у ньому прихованих і непомічених «залишкових смислів», «слідів слідів». Інтерпретація мислиться як творча єдність дослідника (читача) і тексту з установкою на взаємовплив і діалог. Результат – створення смислу, а не пошук заданого. Деріда заперечує відомі способи інтерпретації тексту шляхом історичного, логічного аналізу з метою відтворення «об'єктивного смислу». Інтерпретацією автор називає «певний хід», якийсь «запропоноване семантичне відношення» між тим, що сказано, що сказав або хотів сказати [3, с. 44]. Він досліджує процес створення смислу сучасною людиною. Деконструкція філософських текстів виявляє невисловлені метафізичні припущення й передумови філософії. «Писемність» – діяльність, яка встановлює відмінності, тобто визначає й розрізняє [3]. Деконструкція звернена до письма, глибинного аналізу мови, вона звільняє думку дослідника й дозволяє поглянути на текст з точки зору міфу, психоаналізу, теорії мовленнєвих актів, семантики можливих світів, семіотики, структурної поетики тощо. Вона розхитує уявлення про відомі й хрестоматійні твори, виявляючи приховані шари незвичних смислів (наприклад, книга «Вінні Пух і філософія буденного мовлення» В.П. Руднева [9], у якій застосовується деконструкція). Деконструкція призводить до руйнування класичних філософських понять, включаючи й поняття істини – істина розглядається лише як слово, елемент тексту. Текст же розглядається як «системна єдність, що проявляє себе за допомогою мотивів, що повторюються» [9, с. 16]; «значення кожного елементу тексту визначається контекстом його вживання. Текст не зображує світ, а вступає у складні стосунки зі світом» [9, с. 15].

Деріда заперечує фундаментальний, з його точки зору, принцип європейської культурної свідомості – «центрації», що ґрунтується на визнанні пріоритетності одного начала над іншими (логічного над чуттєвим, чоловічого над жіночим, європейського над рештою тощо), розробляючи поняття децентрації. Децентрація – це спроба зробити будь-яку структуру відкритою, виключити єдиний смисловий центр, ядро, навколо якого будується культура, філософія, інтерпретація тощо.

Принцип деконструкції, децентрації, а також текст/контекст виступають основними засобами реалізації теоретико-естетичних поглядів постмодерністів. Ж. Деріда починає ревізію філософського раціоналізму зі зруйнування типології та ієрархії філософських проблем, які узвичаїлись і через те стали догмами, розмиває межі між філософією, літературою і критикою, урівнює (уподібнює) філософію і поетичну рефлексію. Постмодерністи вважають, що письменники, логіки, фізики, моралісти роблять одне і те ж – створюють і перетворюють системи опису об'єктів. Результатом цієї діяльності є нескінченні розмови всередині локальної спільноти відповідно до її традицій. Постмодерністи відмовляються від фіксованої значущості тексту, вважаючи, що актом створення смислу є читання. Головне – «не що сказав автор, а чого не сказав і чому» [8].

Але сама по собі деконструкція ніколи не виступає як суто технічний засіб аналізу, а завжди постає як своєрідний деконструктивно-негативний пізнавальний імператив постмодерністської чуттєвості (як способу ставлення до світу і його розуміння).

На думку Ж. Деріда, «деконструкція – це рух досвіду, відкритого до абсолютного майбутнього, досвіду, який за необхідності невизначений, абстрактний, спустошений, досвіду, що з'явився в очікуванні на іншого і відданий очікуванню іншого та події. В його формальній чистоті, у тій невизначеності, яку він потребує, можна віднайти його внутрішню спорідненість із певним месіанським духом». В контексті аналізу текстів самого Ж. Деріда деконструкція, в його розумінні, може бути охарактеризована наступними ознаками:

- 1) вона «не є методом і не може ним стати»;
- 2) будь-яка її «подія» унікальна і неповторна як підпис або ідіома, тому що її пафосом виступає «гра тексту проти смислу»;
- 3) будь-яке її визначення неправильне, або гальмує її власну безперервність;
- 4) вона не належить суб'єкту – індивідуальному чи колективному, – який використовував би її

стосовно тексту або теми;

5) її повсюдність результується в тому, що навіть «епоха-буття-в-деконструкції» не викликає жодного оптимізму;

6) її сутність – художня транскрипція філософії за допомогою естетики, що припускає осмислення метафоричної етимології філософських понять;

7) в її рамках власне мова філософії піддається структурному психоаналізу;

8) «її не можна звести до лінгвістико-граматичної або семантичної моделі, ще менше – до машинної»;

9) вона – не критика в будь-якому із значень, тому що сама підлягає деконструкції;

10) її парадокс у тому, що «єдино можливий винахід – винахід неможливого»;

11) вона «не є симптомом нігілізму, модернізму чи постмодернізму. Це останній свідок, мученик віри кінця століття». Ж. Деріда робить висновок: «Чим не є деконструкція? — Усім не є! Що таке деконструкція? – Ніщо!» [2].

Деконструкція – це не критика, не аналіз і не метод, а художня транскрипція філософії на основі даних гуманітарних наук, мистецтва й естетики, метафорична етимологія філософських понять: свого роду структурний психоаналіз філософської мови, симультанна деструкція й реконструкція, розбирання і збирання.

То чому ж термін «деконструкція» настільки широко використовується в літературній критиці?

Сучасна постмодерністська та постпостмодерністська теорія схиляється до стирання меж між науковими дисциплінами, поняттями, термінами. Вона проголошує відсутність моральних та естетичних орієнтирів та пафос індивідуалізму. Одним із головних засобів привертання уваги стає епатаж. Філософська стратегія деконструкції виявляється зручним інструментом впливу на читача. Викриття прихованих смислів, нове конструювання тексту дозволяють підтвердити або спростувати будь-які теорії, забуваючи про основний принцип деконструкції – істини не існує. Серйозне вивчення деконструкції як філософського феномену потребує глибокої наукової підготовки, а тому цей термін досить часто вживають неправильно – як метод або синонім літературної критики.

«Феміністична критика» (Г. Співак, Б. Джонсон, Ш. Фельман, Ю. Крістева, Е. Сіксу, Л. Іригарай, С. Кофман та ін.) трактує деконструкцію як варіант відмови від логоцентризму, який співвідноситься з традиційним для «чоловічої» західної цивілізації «фалоцентризмом». Вона зосереджена на викритті «чоловічої» («помилкової») традиційної культури й протиставленні їй «інтуїтивної», «жіночої» природи письма; на противагу стереотипам «чоловічого» менталітету виступає привілейована роль жінок у формуванні структури свідомості [10].

На Заході теорія деконструкції має як своїх прихильників, так і принципів критиків. Послідовним опонентом «континентального нігілізму» є класичний оксфордський раціоналізм. В США із самокритикою деконструкції виступив йелець Х. Блум, один із найбільш послідовних опонентів постмодерну з позицій класичного художнього канону. Він закликав повернутися від метамистецтва до самого мистецтва, від методу – до художнього об'єкту, від контексту – до тексту, повернути авторові права, які були узурповані у нього художньою критикою. Блум відстоює принципи універсальності, центрованості, ієрархічності, канонічності західної культури [10].

Можна зробити висновок, що використання деконструкції у літературній критиці можливе у руслі філософського або психоаналітичного розбору. Постмодернізм широко оперує елементами деконструкції як інструментом пізнання. Вона є демонтажем старої структури, здійсненим з метою показати, що претензії культури на безумовний пріоритет є лише результатом людських зусиль і, таким чином, можуть підлягати перегляду. Смысл деконструкції як специфічної методології дослідження літературного тексту полягає у виявленні внутрішньої суперечності тексту, прихованих і непомітних не лише для недосвідченого, «наївного» читача, але й «вислизаючих» від самого автора «залишкових смислів», що перейшли у спадок від мовних, інакше – дискурсивних, практик минулого [11].

Для феміністичних і гендерних студій деконструкція – це, насамперед, робота над художнім текстом, засіб висловитися по-новому, віднайти приховані у творах гендерні стереотипи та зруйнувати їх.

Загалом же, деконструкція залишається недостатньо визначеною філософською стратегією, яка потребує подальшого вивчення.

© *Олександров В.А.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галич, О. А. Теорія літератури : підручник для студ. вузів / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв. – Вид. 3-є, стер. – К. : Либідь, 2006. – 488 с.
2. Горных А. А. Деконструкция / А. А. Горных, А. А. Грицанов // История философии : Энциклопедия // сост. и гл. научн. ред. А. А. Грицанов. – Минск : Интерпрессервис, 2002. – С. 293-294.
3. Деррида, Жак. Письмо и различие / Жак Деррида ; пер. с фр. Д. Ю. Кралечкина ; науч. ред. В. Ю. Кузнецов. – М. : Академический Проект, 2000. – 495 с.
4. Зборовська, Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація : [Електронний ресурс] / Н. Зборовська. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/zborovs.htm>. – (Дата звернення: 22.07.2013).
5. Зборовська, Н. Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Льницька. – Львів : Літопис, 1999. – 336 с.
6. Кирилина, А. В. Исследование гендера в лингвистических научных дисциплинах : [Электронный ресурс] / А. В. Кирилина. – Режим доступа : <http://www.gender-cent.ryazan.ru/kirilina.htm>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
7. Костикова, А. А. Гендерная философия и феминизм: история и теория : [Электронный ресурс] / А. А. Костикова. – Режим доступа : http://www.gender-cent.ryazan.ru/kostikova_a.htm. – (Дата обращения: 22.07.2013).
8. Кремень, В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1386/53/1/0/>. – (Дата звернення: 22.07.2013).
9. Милн, А. А. Winnie Пух. Дом в Медвежьем углу : Винни Пух и философия обыден. яз. / А. А. Милн ; пер. с англ. Т. А. Михайловой, В. П. Руднева ; ст. и коммент. В. П. Руднева. – М. : Гнозис, 1994. – 334 с. – (Аналитическая философия в культуре XX века).
10. Новая философская энциклопедия : [Электронный ресурс] / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Степин. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/enc.htm>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
11. Постмодернизм. Словарь терминов : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://postmodernism.academic.ru/>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
12. Скирбекк, Г. История философии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений : [Электронный ресурс] / Скирбекк Г., Гилье Н. ; пер. с англ. В. И. Кузнецова ; под ред. С. Б. Крымского. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 800 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Skirb/index.php. – (Дата обращения: 22.07.2013).
13. Стасенко, С. А. Деконструкція культурної аксіоматики в теорії постмодерну / С. А. Стасенко // Вісник Донбаської національної академії будівництва та архітектури. – Донбас, 2009. – Вип. 3 (77). – С. 63-66.

Олександров В.А., аспірант, Севастопольський національний технічний університет
УДК 141.7:316.32

МОДЕЛІ МАЙБУТНЬОГО В ТЕОРЕТИЧНИХ ПОБУДОВАХ

Ф. ФУКУЯМИ І С. ХАНТІНГТОНА

У статті аналізуються філософські концепції Ф. Фукуями та С. Хантінгтона з позиції перспектив світового розвитку.

Ключові слова: кінець історії, ліберальна демократія, зіткнення цивілізацій.

МОДЕЛИ БУДУЩЕГО В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОСТРОЕНИЯХ

ФРЕНСИСА ФУКУЯМЫ И СЭМЮЭЛЯ ХАНТИНГТОНА

В статье анализируются философские концепции Ф. Фукуямы и С. Хантингтона с позиции перспектив мирового развития.

Ключевые слова: конец истории, либеральная демократия, столкновение цивилизаций.